

YOKSULLUK, YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan MEMİŞ

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARA

Mustafa Kemal Üniversitesi İskenderun Sivil Havacılık Y.O.

Dr. Lütfü TAYFUR

Antakya Gümrük Müdürlüğü

Özet

Bu çalışmada ilgili uluslararası literatür çerçevesinde, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) politikaları ile yoksulluk arasındaki ilişki analiz edilerek, konunun temel ayrımları üzerinde teorik ve ampirik değerlendirmelerin literatür incelemesi yoluyla kavramsallaştırılması amaçlanmaktadır. Belirsiz tanımlar, zayıf veriler ve metodolojik sorunlar yoksullukla ilgili durumun tam olarak görülmesini engellemektedir. Dünya Bankasının yoksulluk tanımına göre dünyada en yoksul ülkelerin Sahra Altı Afrika bölgesinde yer aldığı görülmektedir. Yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölgede yer alan ülkelerin aynı zamanda Dünya Bankası ve IMF politikalarını uzun yıllar uygulayan ülkeler olduğu dikkati çekmektedir. Dünya Bankası ve IMF'nin gelişmiş ülkelerin kontrolünde olması, önerilen politikalarının tüm ülkelere paket bir program olarak sunulması ve kredilerin şartlı olarak verilmesi yönleriyle ciddi olarak eleştirilmektedir. Ayrıca Dünya Bankası ve IMF'nin yapısal uyum politikaları çerçevesinde özelleştirme, tarımda sübvansiyonların kaldırılması, devalüasyon, ithalatta liberasyona gidilmesi ve kamu harcamalarının önemli ölçüde azaltılması politikalarının az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluğu artırdığı çeşitli ülke deneyimlerinden anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Dünya Bankası, IMF, Yapısal Uyum Programları, Sahra Altı Afrika Ülkeleri.

POVERTY, STRUCTURAL ADJUSTMENT PROGRAMS AND SUB-SAHARAN AFRICA COUNTRIES

Abstract

The aim of this study is analyzed and conceptualized relationship between World Bank (WB) and International Monetary Fund (IMF) policies and poverty in the related theoretical and empirical international literature framework. Uncertain definitions, poor data and methodological matters prevent the situation about poverty to be clarified precisely. According to the World Bank poverty definition, the most poverty countries in the World were located in Sub-Saharan Africa region. It comes to attention that the countries in the region where poverty is intensively in effect are at the same time the countries that implemented the World Bank and IMF policies for long years. WB and IMF have been seriously criticized for being in the control of developed countries, the introduction of proposed policies to all countries in one package and lending conditional credits. Besides, regarding various country experiences it was understood that privatization, subsidy withdrawal in agriculture, devaluation, import liberalization and sharp reduction in public sector expenditure in the structural adjustment policies framework of World Bank and IMF have lead to deterioration in income distribution and increased poverty.

Key words: Poverty, World Bank, IMF, Structural Adjustment Programs, Sub-Saharan Africa Countries

Giriő

Teknoloji ve bilgi çağı olarak nitelendirilen bu dönemde, bir tarafta insan gibi yaşamanın en gerekli ve ilkel olanaklarından yoksun yüz milyonlarca insan, diğer tarafta tüketim alışkanlıkları lüks mallara dayalı milyonlarca insan dünya üzerinde yan yana yaşamaktadır (Savaş, 1986: 4). Dolayısıyla yoksulluk dünyadaki huzursuzluğun temel kaynaklarından birini oluşturmakta ve bu bağlamda yoksulluk ve yoksullukla mücadele, tüm dünyanın ortak sorunu olarak değerlendirilmektedir.

1980'li yıllarla birlikte yaygın olarak uygulanan neoliberal politikalar ve küreselleşme eğilimlerinin, dünya üzerinde yoksulluğu azaltmadığı, aksine yoksulluğun daha da derinleşmesine neden olduğu şeklinde yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Yoksulluk ve yoksullukla mücadele en çok tartışılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası düzeyde bu mücadeleyi büyük ölçüde, küreselleşmenin en önemli aktörleri arasında yer alan Birleşmiş Milletler'in yanında, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) yürütmektedir.

İçine düştükleri ekonomik krizlerden kurtulmak isteyen az gelişmiş ülkeler, uluslararası kurumlardan destek alabilmek için, Dünya Bankası ve IMF'nin önerdikleri reğeteleri uygulamak zorundadırlar. Bu uygulamalar sonucunda, söz konusu ülkelerde yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilemediği, hatta durumun genelde daha da kötüye gittiği ve yoksulluğun artmaya devam ettiği ülke deneyimlerinden anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, Dünya Bankası ve IMF'in sadece az gelişmiş/yoksul ülkelere verdiği kredilere bağlı olarak uygulanması istediği yapısal uyum programlarının etkileri, Sahra Altı Afrika ülkeleri bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamda; önce yoksulluk kavramı ve yoksulluğun dünyadaki görünümü açıklandıktan sonra Dünya Bankası ve IMF Politikalarının yoksulluk üzerine etkileri irdelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise, dünyada yoksulluğun en fazla yaşandığı Sahra Altı Afrika bölgesinde yoksulluk olgusu, yapısal uyum programları bağlamında incelenecektir.

Yoksulluk Olgusu ve Küresel Görünümü

Kavramsal olarak yoksulluğun tanımı ve ölçümü ile ilgili görüş farklılıkları hala geçerliliğini korumaktadır. Bu farklılıklar normatif ve ideolojik pozisyonlar arasında geniş bir alana yayılmaktadır (Saunders, 2004:1). Yoksulluğun ne kadar yaygın bir olgu olduğunu değerlendirmek için yoksul olanı, olmayandan ayırabilecek bir ölçüt gerekmektedir. Geleneksel yaklaşım, bir gelir eşiği oluşturulmasına ve kaç bireyin, ailenin veya hane halkının bunun altında kaldığının hesaplanmasına dayalıdır (Townsend ve Kennedy, 2004: 13). Yoksulluğun çeşitli görünümleri ve gerçekleēebileceđi farklı yollar vardır. Bazı tanımlar daha niteliksel, diğerleri daha bütüncüldür. Tek bir ortak ve doğru yaklaşım yoktur. Farklı ülkeler ve farklı zamanlarda kullanılmış olan geniş bir yöntemler dizisi bulunmaktadır. Ancak genelde

kabul gören yöntem, satın alma gücü paritesine göre hesaplanan günlük 1.25 dolar ya da 2 doların altında gelire hayatını sürdürmek zorunda kalan insanları yoksul olarak kabul eden Dünya Bankası'nın yöntemidir. Buna göre günlük 1.25 ABD doları, açlık sınırını ifade etmektedir. Bu sınır sadece insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari gıda ihtiyacını belirlemektedir. 2 dolarlık seviye ise temel ihtiyaçlar olarak ifade edilen sadece gıda değil, aynı zamanda ısınma, giyinme, bir hanede oturma, kısacası asgari toplumsulaşma hakkına sahip olmanın en düşük düzeyini göstermektedir. 1.25 ABD doları aşırı ya da marjinal yoksulluğu (extreme poverty), 2 ABD doları ortalama yoksulluk (moderate poverty) olarak belirlenen yoksulluk sınırının üzerine çıkarmaya yetecek kadar geliri bulunmayan insanları kapsamaktadır.

Dünyanın farklı ülkelerinde yoksulluk düzeyleri ve yoksulluğun yıllar itibarıyla seyrine ilişkin gelişmeler oldukça farklılık göstermektedir. Tablo 1, dünya genelinde yıllara ve bölgelere göre yoksulların toplam nüfus içindeki oranına ilişkin verileri içermektedir. 2005 yılı itibarıyla, günlük geliri 1.25 ABD doların altında yaşayan insanlar, Sahra Altı Afrika (%50.9), Hindistan (%41.6) ile Güney Asya (%40.3) ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. En düşük yoksulluğun olduğu bölgeler ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika (%3.6), Avrupa ve Merkez Asya (%3.7) ile Latin Amerika ve Karayip (%8.2) ülkeleridir. Tabloda görüldüğü gibi bütün bölgelerde 1981 yılından bu yana yoksulluk oranlarında önemli azalmalar olduğu dikkat çekmektedir. Ancak, yine Dünya Bankası tarafından, yoksulluğun evrenselliği dikkate alınarak ve satın alma gücü paritesindeki farklılıklar da düşünülerek mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günlük 1 dolar, Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika ülkeleri için 4 dolar, gelişmiş ülkeler için ise 14.40 dolar olarak belirlenmiştir (Demiral, Evin ve Demiral, 2007: 4). Dolayısıyla yoksulluk için dünya ve bölgeler düzeyinde 1 dolar kriterine göre verilen rakamlar tartışmalı hale gelmekte ve yoksulluğun azalmakta olduğundan bahsetmek geçerliliğini yitirmektedir.

Tablo 1: Bölgesel Yoksulluk Göstergeleri (%) (2005 Yılı Satın Alma Gücü Paritesine Göre Hesaplanmış)

Bölge	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2005
Günlük Geliri 1.25 ABD Doların Altında Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	77.7	65.5	54.2	54.7	50.8	36.0	35.5	27.6	16.8
Çin	84.0	69.4	54.0	60.2	53.7	36.4	35.6	28.4	15.9
Avrupa ve Merkez Asya	1.7	1.3	1.1	2.0	4.3	4.6	5.1	4.6	3.7
Latin Amerika ve Karayipler	12.9	15.3	13.7	11.3	10.1	10.9	10.9	10.7	8.2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	7.9	6.1	5.7	4.3	4.1	4.1	4.2	3.6	3.6
Güney Asya	59.4	55.6	54.2	51.7	46.9	47.1	44.1	43.8	40.3
Hindistan	59.8	55.5	53.6	51.3	49.4	46.6	44.8	43.9	41.6
Sahra Altı Afrika	53.4	55.8	54.5	57.6	56.9	58.8	58.4	55.0	50.9
Toplam	51.9	46.7	41.9	41.7	39.2	34.5	33.7	30.5	25.2
Günlük Geliri 2 ABD Doların Altında Olanların Nüfusa Oranı (%)									
Doğu Asya ve Pasifik	92.6	88.5	81.6	79.8	75.8	64.1	61.8	51.9	38.7
Çin	97.8	92.9	83.7	84.6	78.6	65.1	61.4	51.2	36.3
Avrupa ve Merkez Asya	8.3	6.5	5.6	6.9	10.3	11.9	14.3	12.0	8.9
Latin Amerika ve Karayipler	24.6	28.1	24.9	21.9	20.7	22.0	21.8	21.6	17.1
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	26.7	23.1	22.7	19.7	19.8	20.2	19.0	17.6	16.9
Güney Asya	86.5	84.8	83.9	82.7	79.7	79.9	77.2	77.1	73.9
Hindistan	86.6	84.8	83.8	82.6	81.7	79.8	78.4	77.5	75.6
Sahra Altı Afrika	73.8	75.5	74.0	76.1	75.9	77.9	77.6	75.6	72.9
Toplam	69.4	67.7	64.3	63.4	61.6	58.3	57.1	53.3	47.0

Kaynak: The World Bank, World Development Indicators (2008), Poverty Data A Supplement to World Development Indicators, s.11.

Uluslararası yoksulluk sınırı günde 2 dolara yükseltildiğinde, yoksulluğun çok daha yüksek oranlara sıçraması, bu oranın yoksulluk sınırına duyarlılığını, diğer bir deyişle 1.25 dolarlık yoksulluk sınırının civarında önemli bir yığılma olduğunu göstermektedir. Öyle ki dünya nüfusunun neredeyse yarısı günde 2 dolar veya altında bir gelirle yaşamını sürdürmek durumundadır. 2 ABD dolarının altında günlük gelir ile yaşayan insanların toplam nüfus içindeki payının en yüksek olduğu bölgeler, Hindistan (%75.6), Güney Asya (%73.9) ile Sahra Altı Afrika (%72.9) ülkeleri olmuştur. Yoksulluğun en düşük olduğu bölgeler ise sırasıyla, Avrupa ve Merkez Asya (%8.9), Ortadoğu ve Kuzey Afrika (%16.9) ile Latin Amerika ve Karayip (%17.1) ülkeleridir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi yoksulluğun en çok yaşandığı bölge Sahra Altı Afrika ülkeleridir. Çalışmada bu ülkeler üzerinde durulacaktır.

Dünya Bankası ve IMF Politikalarının Yoksulluk Üzerine Etkileri

İçine düştükleri ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için Dünya Bankası ve IMF kredilerinden yararlanmak isteyen ülkeler, genellikle bu kurumlara başvurmaktadır. Söz konusu kredilerde izlenen politika temelde “şartlılık” ilkesine dayanmaktadır. “Şartlılık”, kredi alabilmek için borç alan ülkelerin uygulamak zorunda oldukları politikaları ifade etmektedir (Allegret ve Dulbecco, 2007: 309). Buna göre, kredi almak isteyen ülke, dış ödemeler dengesini sağlamaya yönelik bir istikrar programı hazırlayarak IMF'ye sunmak ve onunla anlaşmak zorundadır. Ülkenin uygulayacağı ekonomik ve mali politikaları gösteren bu programa “niyet mektubu” adı verilmektedir. Yapılan anlaşmalar, yapısal uyum programı olarak adlandırılmaktadır. Verilen kredilerin kullanımı ve bunların devamı, bahsedilen programın uygulanması şartına bağlıdır. IMF uyum programı ile ülkeleri küresel ekonomik sisteme entegre etmeye çalışmaktadır. Bu politikalar liberal bir ekonomik sürece işaret etmekte ve dünya ekonomisiyle bütünleşmenin anahtarı olarak görülmektedir (Yılmaz ve Çetin, 2007). Üye ülkenin hazırladığı ekonomik önlemler tedbirlerinin IMF tarafından onaylanması, uluslararası finans çevrelerinden yapılacak borçlanmalar açısından da büyük önem taşımaktadır. Resmî veya özel uluslararası finans çevrelerinin söz konusu ülkeye kredi açmaları, genellikle IMF'nin “yeşil ışığı”na bağlıdır (Seyidoğlu, 1998: 566). Gelişmiş ülkeler uluslararası ticari ilişkilerde, az gelişmiş ülkelerin IMF ile stand-by anlaşması yapıp yapmadıklarına bakmakta, gelişmekte olan ülkelere kredi verme ve yatırım yapma kararlarında IMF kriterlerini göz önünde bulundurmaktadırlar (Alpago, 2002: 155). Az gelişmiş ülkeleri Dünya Bankası ve IMF ile anlaşmaya zorlayan nedenlerden biri de budur. Yani ülkeler bir taraftan kriz ortamında bu kurumlardan kredi elde ederken, diğer taraftan da uluslar arası finans çevrelerinden yararlanma ve uluslar arası yatırımları ülkelere çekme fırsatı elde edebilmektedirler. Önemli olan ekonominin iyi bir şekilde yönetilerek ülkenin krize sokulmaması, eğer buna rağmen ekonomik kriz ortaya çıkmışsa, siyasi otoritenin öncelikle ülke imkanlarıyla bu krizi aşma yönünde gayret göstermesi, son çare olarak Dünya Bankası ve IMF'ye

başvurması gerekmektedir. Fakat söz konusu ülkelerin kolay olanı tercih ettikleri, ekonomik problemlerle karşılaştığında hemen bu kurumlara müracat ettikleri, elde edilen kaynakların yerinde kullanılmadığı bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda yapısal uyum programı uygulayan ülkeler eleştiri konusu olmaktadır.

Dünya Bankası ve IMF'nin yoksulluğun ortadan kaldırılması amacıyla birlikte yürüttükleri politikalar, çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Dünyadaki konjonktürel gelişmelere paralel olarak bu politikalarda da değişim yaşanmasına rağmen eleştirilerin giderek arttığı görülmektedir.

Yapılan eleştirileri ılımlı-reformist-iyileştirici ve radikal-toptan reddedici eleştiriler olmak üzere iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Birinci grup eleştiriler; Dünya Bankası ve IMF'nin varlığına karşı olmayıp, uygulanan politikalardaki yanlışlıklara, eksikliklere ve ihmellere yöneliktir. İkinci grup eleştiriler ise; daha öze yönelik, daha köktenci eleştirilerdir. Bu eleştirileri yapanlar, zenginliğin az gelişmiş ülkelerin yoksulluğu pahasına elde edildiğini ileri sürmekte, bu çerçevede bahsedilen kurumları emperyalist sömürü mekanizmasının bir parçası olarak değerlendirmektedirler (Kar ve Taban, 2005: 164).

Dünya Bankası, nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında bulunan ülkelere kaynak, teknik yardım ve politika önerisi sağlayan kalkınma amaçlı bir kurumdur. Banka binasına girildiğinde *"Hayalimiz, yoksulluğun olmadığı bir dünyadır."* şeklindeki yazı dikkati çekmektedir. Dünya Bankası'nın temel misyonu yoksulluğun yok edilmesidir. Ancak, Banka'nın izlediği politikaların yoksulluğu ne ölçüde azalttığı konusunda çok farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Banka'nın yoksullukla ilgili politikaları özellikle yapısal uyum programları açısından eleştirilmektedir. Yaygın olan görüşe göre, bu politikaların yoksullara ağır yük getirdiği savunulmaktadır. Bazı iktisatçılar ise yapısal uyum programlarının büyümeyi meydana getiremediğini ve yoksulların bu programlardan marjinal biçimde yararlandığını öne sürmüşlerdir. Öte yandan bazı iktisatçılar da, 1980'li yıllardan beri Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelere sunulan bu programların, yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına neden olduğunu ve yapısal uyum programlarının büyük oranda ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olumsuz etkilere neden olduğunu iddia etmektedir. Bu bakış açısı, söz konusu kurumları yoksulluğun küreselleşmesine yol açmakla suçlamaktadır. Bu görüşün dünya ölçeğinde büyük bir destek bulduğu son derece açıktır (Uzun, 2003: 161-162).

Dünya Bankası ve IMF yıllardan beri ticaretin liberasyonu, fiyat kontrollerinin kaldırılması, özelleştirme ve bütçe harcamalarının kısıtlanması gibi politikaları az gelişmiş/yoksul ülkelere dayatmaktadır. Uygulama sonuçları tam bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Dünya Bankası ve IMF tarafından özellikle su ve alt yapı gibi kamusal hizmetler için empoze edilen ısrarcı özelleştirme uygulamaları, bu hizmetlerin yabancı şirketler tarafından arz edilmesi ve üretilmesinin yolunu açmaktadır. Bahsedilen hizmetler, bu firmalar tarafından ticari fiyatlarla piyasaya sürüleceği için

yoksul halk daha yüksek fiyatlarla karşılaşmakta, mal ve hizmetlere ulaşım gittikçe zorlaşmakta ve halk günden güne daha da yoksullaşmaktadır (Mekay, 2003: 2).

Dünya Bankası ve IMF imkanlarından yararlanmak isteyen azgelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyum programları, hazır elbise olarak sunulmaktadır. Bu programların bir parçası olan tarımsal reformlar, IMF'nin öncelikleri arasındadır. Ülkeyi içine düştüğü sıkıntıdan kurtarmak için bu ülkeye gelen Dünya Bankası ve IMF görevlileri, öncelikle tarımsal reformlara odaklanmaktadır (Şahinöz, 2000: 38).

Dünyadaki yoksulların hala %70'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tarım sektöründe meydana gelecek bir gelişme, tarımsal iş imkanı sağlayarak ve tarımsal istihdamı uyararak yoksul insanların gelirlerinin artmasında önemli bir rol oynayacaktır (FAO, 2002: 2). Fakat Dünya Bankası ve IMF tarafından önerilen programlarda tarıma yönelik sübvansiyonların kaldırılmasında ısrar edilmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi tarım sektörlerini Dünya Ticaret Örgütü kurallarına rağmen desteklemeye devam ederken, azgelişmiş ülkeler yapısal uyum programları çerçevesinde tarıma verdikleri desteklerden vazgeçmek zorunda bırakılmaktadırlar.

Ayrıca tarımsal desteklerin kaldırılması ile devletin üzerinden büyük bir yükün kalkacağı, bütçede tasarrufa gidileceği ve piyasa ekonomisi içinde güçlü olanların yaşayacağı, rekabet kurallarına uyum sağlayamayanların da piyasadan çekileceği düşünülebilir. Fakat asıl sıkıntı bundan sonra başlamaktadır (Minibaş, 2001: 21). IMF programı uygulayan az gelişmiş ülkelerde, bu insanların diğer sektörlerde istihdam imkanları genellikle yoktur. Bu durumda tarım sektöründe kıt kanaat geçinen bu bireyler, tarımdan koparılınca büyük şehirlere göç etmek durumunda kalmakta, zamansız yapılan bu göçler, çeşitli sosyal problemleri de beraberinde getirerek, yoksulluğu artırmakta bu da sosyal patlamalara zemin hazırlamaktadır.

Gelişmiş ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kendi sanayilerini ve tüketicilerini beslemek için tarım üreticisi olarak görmek istedikleri gelişmekte olan ülkeleri, artık kendi tarımsal ürün fazlaları için cazip pazarlar olarak düşünmektedirler. Bunu da Dünya Bankası ve IMF kanalıyla yapısal uyum programları çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. Bu programların bir parçası olarak, azgelişmiş ülkelerin tarımsal ürün ithalatında korumacılıktan vazgeçmeleri istenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki üreticilere uygun görülmeyen dünya fiyatlarını bu ülkelere empoze edilmektedir. Oysa bu ülkelerde üreticilerin eline geçen fiyatlar ile piyasada oluşan fiyatlar arasındaki fark devlet tarafından karşılanmaktadır. Üretici her zaman borsada oluşan fiyatların üzerinde bir fiyattan ürün bedelini alabilmektedir. Bu durumda, IMF programı uygulayan ülkelerdeki üreticileri dünya fiyatları şeklinde empoze edilen fiyatlara mahkum etmek, onları üretimi sürdürmez bir noktaya itmek demektir (Oyan, 2001: 33-34). Bu politikalar sonunda 1990'lı yıllarla birlikte, dünya piyasalarında tarım ürünleri fiyatları giderek düşmektedir. Bunun yanında petrol ve sanayi ürünlerinin fiyatları giderek artmaktadır. Bu, az gelişmiş ülkelerin artık uzman oldukları tarım ürünlerinden bile gelir elde edemeyeceği, dolayısıyla üretimden

vazgeçeceği anlamına gelmektedir (Aydın, 2001: 11). Nitekim 1970'li yıllarda Afrika ülkelerinde uygulanan bu politikalar sonucunda dönem başında Afrika, gıda ihtiyacının %20'sini ithal ederken, on yıl sonra yarısını ithal etmek zorunda kalmıştır. Eski üretim bölgelerinde yoksulluktan ölüm olayları gözlenmiştir (Tuyed, 2000: 3).

Yapısal uyum programları çerçevesinde yapılması istenen bir diğer reform da özelleştirilmedir. Örneğin IMF 2000 yılında kredi verdiği 16 ülkede suyun özelleştirilmesini şart koşmuştur. Bu ülkelere bakıldığında buradaki genç ve çocuk ölümlerinin kötü beslenme ve kirli sudan kaynaklandığı dikkati çekmektedir (Minibaş, 2001: 16). Özelleştirme sonucunda yalnızca tüketiciler değil, aynı zamanda işçiler de zarar görmektedir. Az gelişmiş ülkelerde işsiz kalan kişiler topluma yük olmaktadır. Çünkü bu ülkelerde işsizlik sigortası yoktur. Bununla birlikte büyük bir toplumsal maliyet çıkabilmekte ve kentsel şiddet, artan suç oranları toplumsal ve politik huzursuzlukla kendini en kötü şekilde göstermektedir (Stiglitz, 2002: 78-79).

Az gelişmiş ülkelere dönük Dünya Bankası ve IMF uygulamalarında eğitim, sağlık ve benzeri sosyal içerikli politikaların öne çıktığını görmek mümkündür. Ancak sosyal içerikli bu politik yaklaşımların diğer ekonomik politikalarla desteklenmesi söz konusu olmadığı için fazla anlamlı olmamaktadır. Çünkü Dünya Bankası'nın eğitim ve sağlık projeleri kapsamında sağladığı destek kredileri, ilgili projelerin dış finansmanında kullanılmak koşuluyla verildiğinden dolayı bir yandan krediler için yeni pazar imkanı oluştururken, karşı ülkeler için ise ilave borçlar anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Dünya Bankası, bu konularda verdiği destek kredileri ile ilgili ülkelerin kalkınmasından ziyade borç yükünü artırdığı ve dolayısıyla yoksullaştırdığı gerekçesiyle ciddi eleştiriler almaktadır (Chossudovski, 1999: 37).

Dünya Bankası ve IMF'ye yönelik eleştirilerden biri de, bu kurumlara gelişmiş ülkelerin hakim olduğu, uygulanan politikaların da gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda oluşturulduğu, azgelişmiş ülke kaynaklarının yapısal uyum programları adı altında gelişmiş ülkelere kanalize edildiği şeklindedir. Bilindiği gibi G-8 (Sekizler Grubu); Japonya, Kanada, ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, ve Rusya'dan oluşmaktadır. Her ne kadar bu ülkelerin toplam nüfusu, dünya nüfusunun sadece %13'ünü oluştursa da, bu ülkelerin liderleri her yıl Temmuz ayında bir araya gelerek dünyadaki tüm ülkeler adına çeşitli politikalar üretmektedirler (Danaher, 2005: 53). Benzer durum Dünya Bankası ve IMF bakımından da geçerlidir. Bu kurumlarda, G-7 olarak bilinen ülkeler (G-8'den Rusya'yı çıkardığımızda bu gruba ulaşıyoruz.) ile bu ülkelere Hollanda, Belçika ve İsveç'in de katılımıyla oluşan ve G-10 olarak adlandırılan grup, mutlak bir çoğunluğu sahiptir. Bu durumda Dünya Bankası ve IMF politikaları doğal olarak batılı sanayileşmiş ülkelerin tercihleri yönünde şekillenmektedir (Demir, 1999: 177).

G-7'nin hazine ya da maliye bakanları, bazen de hükümet başkanları sık sık bir araya gelerek ekonomik veya parasal kararlar almakta ve dünya parasal sistemini etkilemektedirler. Oysa IMF, dünya parasal sorunlarının bütün üye ülkelerle birlikte

konusulup çözüm aranacağı bir platform olarak kurulmuştur. G-7 toplandığı zaman IMF'nin toplanmasına gerek kalmamaktadır. Bu toplantıda ABD isteklerini büyük ölçüde kabul ettirmekte, sonra da IMF'den bu politikaları uygulamasını istemektedir. Diğer ülkeler ve az gelişmiş ülkeler durumu sadece izlemekle yetinmek zorunda kalmaktadırlar. IMF toplantıları ise, durumu izlemekle yetinmek zorunda kalan ülkelere, alınan kararlardan ve yapılan uygulamalardan, bilgi verme toplantılarına dönüşmüş durumdadır. Son yıllarda G-7 toplantılarının uygulamaları da etkisiz kalmaya başlamış durumdadır. Çünkü IMF kotalarının %20'ye yakını ABD'ye ait olduğundan, bu gelişme G-7'ye bile ters gelmemektedir. IMF, giderek ABD Hazinesinin denetimine girmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2003: 68).

Dünyanın zengin ve sanayileşmiş ülkeleri, buldukları yere, bugün yoksul ülkelere önerdikleri politikalarla gelmemişlerdir. Bu ülkelerin çoğu, etkin bir şekilde yavru sanayi koruması (infant industry protection) ve ihracat teşvikleri gibi devletçi ekonomi politikaları uygulamışlardır. Oysa bugünün sanayileşmeye muhtaç yoksul ülkelerinin bu politikaları uygulamaları, söz konusu ülkeler tarafından Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar aracılığı ile engellenmektedir (Dura, 2006: 54).

Dünya Bankası ve IMF'nin son dönemlerde iyice belirginleşen yoksullukla mücadele anlayışında nedenlerle sonuçlar yer değiştirmekte, yoksulluğun nedenleri olarak iktisadi krizler, savaşlar, doğal afetler ve bulaşıcı hastalıklar gösterilmektedir. Oysa dünya genelinde işsiz sayısı bir milyar sınırına yaklaşırken, yapısal uyum programlarının niteliği gereği sosyal programların ve fonların kesilmesi, eğitim ve sağlık harcamalarında azaltılma sürecine girilmesi, kısaca sosyal refah devletinin tasfiyesiyle beraber milyonlarca insan evsiz yaşama, yetersiz beslenme ve sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmaktadır (Soyak, 2004: 38).

Az gelişmiş ülkeler ödemeler dengesi açıkları, hiper enflasyon gibi bir ekonomik krize düştüklerinde IMF'ye başvurumaktadırlar. Az gelişmiş ülkelerin içine düştükleri her ekonomik kriz, Dünya Bankası ve IMF gibi dışsal aktörleri güçlendirmekte, ülke içi direnç noktalarını yıkmaktadır. Böylece söz konusu kuruluşların orantısız güç kullanmalarının önü açılmaktadır (Öniş ve Şenses, 2007: 252).

Tablo 1'de görüldüğü gibi, yoksulluğun en şiddetli olduğu yer, Sahra Altı Afrika ülkeleridir. Bu tablo ile örtüşen bir başka gerçek ise, bahsi geçen bölgede yer alan çeşitli ülkelerde Dünya Bankası ve IMF tarafından önerilen yapısal uyum programlarının uzun yıllardan beri uygulanıyor olmasıdır.

Dünya Bankası ve IMF Politikaları'nın Sahra Altı Afrika Ülkelerine Etkileri

Sahra Altı Afrika'da 48 ülke yer almaktadır. Bu bölge dünya nüfusunun %10'nu barındırırken, dünya gelirin %1'ini bile elde edememektedir. Afrika'da 300 milyondan fazla insanın, Sahra Altı Afrika'da ise nüfusun yaklaşık %51'inin sağlıklı

suya erişim sorunu bulunmakta ve bu sorun gittikçe büyümektedir. 2000 yılı itibariyle dünyadaki açlık problemlerinin %44'ü Afrika'da yaşanmakta, trendin böyle devam etmesi durumunda, 2015 yılında bu oranın %73'ler civarında olacağı tahmin edilmektedir (Çiftyavuz, 2009).

Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar tarafından yapılan dış yardım ya da yabancı doğrudan yatırımdan en fazla pay alan az gelişmiş ülkeler, 1970'li yıllara gelindiğinde dünyanın en dezavantajlı ülkelerinin bir araya toplandığı bölgeler görünümündedir. Çeyrek yüzyıl boyunca kalkınmaya çabalayan, hem dış yatırım hem de dış yardım oranı kişi başına tutar bakımından oldukça yüksek olan Afrika'nın Aşağı Sahra bölgesi, 1980'lerde yoksulluğun en yıkıcı yaşandığı yer olmuştur (Lewis ve Kallab 1986'den aktaran Güler, 2005: 41). Sahra Altı ülkelerinin çoğu 1980'lerden itibaren yapısal uyum programları uygulamıştır. Bu ülkeleri günümüzde karakterize eden en önemli özellik yalnızca yoksul olmaları değil, aynı zamanda çok düşük ve negatif kişi başına büyüme oranları sergiliyor olmalarıdır. Sahra Altı Afrika ülkelerinin hemen hepsinde yapısal uyum programları, geliri ve yaşam standardını düşüren, işsizliği yükselten ve yoksulluğu artıran bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde yapısal uyumun koşulları olarak yapılan devalüasyonlar toplam dış borcun artmasına yol açmış, anti enflasyonist politikalar neticesinde oluşan deflasyonist süreç yurt içi üretimde bir düşüşe ve yatırım, kamu hizmetlerinin sağlanması ve tüketim için gerekli gelirde bir azalmaya yol açmıştır (Iyoha, 1999'dan aktaran Soyak, 2004: 41).

Dünya Bankası ve IMF programlarının lehinde ya da aleyhinde görüşler yanında uygulandıkları ülkelerdeki sonuçlar daha da önemlidir. Bu konuda yapılmış çeşitli ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Afrika ve özellikle Sahra Altı Afrika ülkeleriyle ilgili olanlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Literatür İncelemesi

Mosley (1996), yapısal uyum kredileri ve yardımların şartlılık ilkesini ve ekonomik büyümeye katkısını Afrika ülkeleri için test etmiştir. Mosley, Afrika'ya verilen yardımların son yıllarda büyük oranda arttığına dikkat çekmektedir. Ancak bunun ekonomik büyümeye katkısı olduğu veya 1980'lerde yardımda bulunan ülkelerin ileri sürdüğü şartların, yardımların etkinliğini arttırdığı yönünde bulguların (kanıtların) çok az olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada, oyun teorisi modeli kullanılarak, yardımı veren ve alan ülkelerin kendilerine yüklenen politika koşullarından ve yardımlardan niçin maximum fayda sağlamaya çalıştıkları araştırılmıştır. Modelin 2 önemli hipotezi şunlardır: (i) Başarısız olan ülkelere tazminat koşulu konmazsa, şartlılık durumu genel olarak para cezası olmadıkça ihlal edilecektir ve/veya, (ii) Koşulların uygulanması deneysel olarak, kendi kendini etkili bir şekilde kanıtlar. Bu hipotezler, Afrika uygulamasında (örnek olayında) test edilmiştir. 3 Afrika ülkesi olan Uganda, Mauritius ve Gana'da, başarısız olanlara tazminat koşulu konması, tutarlı yatırımlar ve ihracat gelişim politikalarının

konmasının bir sonucu olarak, yardımı veren ülkelerin politika önerileri güvenilirlik göstermiştir. Bu öneriler uygulanmış ve yardım etkili olmuştur. Bu ülkelerin dışındaki diğer Afrika ülkelerinde ise, şartlılık (koşullara bağlılık) durumunun kısa vadede çıktı (verim) artışının sağlanması açısından güvenilir olmadığı ve yardımların etkili olmadığı görülmüştür.

Bhaumik (2005), Dünya Bankasının İnsani Kalkınma Programı çerçevesinde verdiği kredi ve yardımların etkisini Afrika ülkeleri genelinde araştırmıştır. 1990-2002 dönemini kapsayan çalışmada Dünya Bankasının verdiği kredi ve yardımların, iki önemli insani gelişmişlik göstergesi olan sağlık ve eğitim alanında kısa dönemde göreceli olarak az da olsa olumlu bir etkisinin olduğunu, ancak uzun dönemde bu etkinin görülmediğini belirlemiştir.

Stone (2004), IMF'in verdiği kredilerin Afrika ülkelerinde neden olumlu sonuçlar vermediğini 1990-2000 dönemi için 53 Afrika ülkesi için aylık verilerle araştırmıştır. Stone, IMF kredilerinin ciddi bir kredibilite sorunu olduğunu, çünkü bu kredilerin şartlarını belirlemede, ABD, Fransa ve İngiltere gibi IMF'de etkili olan ülkelerin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Çalışmada, IMF, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlarda etkili olan ülkeler ile bu ülkelere yakın olan ülkelerin daha esnek ve uygun şartlarda IMF'den borçlanabildiği de ifade edilmektedir. Dolayısıyla IMF'in bu haliyle bağımlı bir kuruluş olduğu ve kredibilitesinin düşük olduğu görülmektedir. Stone çalışmasında, IMF'in güçlü ülkelerin etkisinde kalarak, Afrika gibi gelişmekte olan ülkelere yanlış koşullar ileri sürdüğünü ya da bu koşullara uymaya zorladığı sonucuna varmaktadır.

Muuka (1997), Zambiya'da 1992-1994 yılları arasında IMF destekli yapısal uyum politikalarının imalat sanayi üzerinde etkisini incelemiştir. Araştırmada 43 firma ve sektör temsilcisi ile anket ve mülakata dayalı olarak yapılmıştır. Çalışmada, Ocak 1991 tarihinde yönetime gelen hükümetin yapısal uyum programı çerçevesinde aldığı kredileri politik olarak şartlı olduğunu, IMF destekli neo liberal iktisat politikalarını kontrolsüz ve umursamaz bir şekilde uyguladığını, sonuçta bu politikaların ülkedeki pek çok imalat sanayi işletmesinin kapanmasına ya da küçülmesine neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Elbadawi (1992), Sahra Altı Afrika ülkelerinin Dünya Bankası'ndan yapısal uyum programı çerçevesinde 1980 yılının ikinci yarısı itibarıyla aldıkları kredinin etkilerini, ülkelerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, ihracat, toplam yatırımlar ile enflasyon olmak üzere dört temel gösterge üzerindeki etkisini, program öncesi dönemle kıyaslayarak incelemiştir. Kredilerin 1980 ikinci yarısından sonraki ekonomik büyüme üzerinde önemli bir katkısının olmadığı ve yatırımları azalttığı sonucuna varmıştır. Diğer taraftan, yapısal uyum kredilerinin ülkedeki ihracat performansı üzerinde olumlu yönde etkilediği ancak ihracattaki rekabet algılamasındaki artışın yatırımlardaki düşmeyi telafi edemediği anlaşılmıştır.

Easterly (2005), 1980-1999 dönemi itibariyle IMF'den en çok borç alan ve sürekli borçlanan 20 ülkeyi incelemiştir. 20 ülke içerisinde en çok borç alan ülkenin ilk 12'sinin Afrika ülkeleri olduğu görülmektedir. Araştırmada IMF'den borç alan 20 ülkenin hiçbirisinin önemli bir ekonomik büyüme gerçekleştiremediği, ayrıca söz konusu ülkelerin makro ekonomik göstergelerinde ciddi bozulmalara neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Chirwa (2000), Sahra Altı Afrika ülkelerinden Malavi'de 1984-1988 döneminde uygulanan yapısal uyum politikalarının etkinliğini, gıda, çay, giyim, ayakkabı, eczacılık ve sabun olmak üzere dört imalat sanayi için endüstri ve firma düzeyinde incelemiştir. 1984 yılında yıllık ortalama teknik etkinlik, eczacılık ve sabun sanayinde %53, giyim ve ayakkabı sektöründe %83 olmak üzere bu iki aralık arasında iken, 1984 sonrası uygulamaya konulan yapısal uyum politikaları ile birlikte teknik etkinlik, gıda, çay, giyim ve ayakkabı imalat sanayilerinde azalırken, eczacılık ve sabun imalat sanayinde artışlar görüldüğu belirlenmiştir. Ayrıca, bu dönemde teknik etkinliğin firma düzeyinde azaldığı, yurt içi monopolleşmenin arttığı ve vergilerin yükseldiği görülmüştür.

Noorbakhsh ve Paloni (1998), 1980-1994 dönemi için, yapısal uyum programlarının Sahra Altı Afrika ülkelerindeki sanayinin gerilemesinden sorumlu olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadır. Yapısal uyum programlarını sıklıkla uygulayan ülkelerin pek çok göstergelerinin (imalat sanayinde büyüme, toplam ihracat içinde imalat sanayi ihracatının artışı, teknolojik gelişmeler, işgücü verimliliği artışı, yatırımların GSYİH payındaki artış) program öncesine göre iyileşmeler gösterdiği görülmektedir. Göstergelerden bazılarının incelenen dönemde istenen yönde hareket etmediği görülmüştür. Örneğin imalat sanayinde istihdamın payı azalmıştır. Ayrıca, yukarıda sayılan ekonomik göstergelerdeki iyileşmelerin, yapısal uyum programının sonlarına doğru yavaş yavaş azaldığı ve yok olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak da, yapısal uyum programlarının fiziki ve kurumsal anlamda alt yapı politikaları öngörmediğini, insani gelişme ve girişimciliği motive etmediği ifade edilmektedir.

Shirai (2003), yoksulluğu etkileyen faktörler ve IMF destekli programların yoksulluğu azaltmaya nasıl bir katkı sağladığını açıklamaya çalışmaktadır. Makalede Benin, Liberya, Malawi, Raunda, Sudan, Tanzanya, Uganda, Zambia, Zimbabve gibi Sahra Altı Afrika ülkelerinin de yer aldığı 77 düşük gelirli ülke incelenmiştir. 1981-2000 dönemi itibariyle makro ekonomik performans, yoksulluk, politik ve sosyal risk gibi çeşitli kriterler dikkate alınarak söz konusu ülkelerin IMF destekli programlara uyumu araştırılmış ve böylece IMF'nin program uygulayan ülkelerin ekonomi politikaları üzerindeki etkisi ile ilgili bazı çıkarımlar elde edilmiştir. Araştırmada, IMF ve Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltmadaki etkisinin sınırlı veya olumsuz olduğu, ayrıca IMF'nin Dünya Bankası ile işbirliği yaparak düşük gelirli ülkelere uyguladığı programların eğitim, sağlık gibi alanlara kaydırılması ve böylece bu programların tekrar düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Noorbakhsh ve Paloni (2001), yapısal uyum programı uygulayan Sahra Altı Afrika ülkelerinin, programlarda ortaya konan şartlara uyumu ile ilgili bilgileri kullanarak, bu ülkelerde yapısal uyum programlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yapılan ampirik analize göre, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için programlarda belirtilen şartlara uyum gerekmektedir. Bu şartlara uyum sağlayamayan ülkelerin ekonomik performansı zamanla kötüleşmekte ve bu ülkeler, şartlara uyum sağlayan ülkelerin ekonomik performansından daha kötü bir durum sergilemektedir. Makalede, eğer makro ekonomik istikrar programı, programda belirtilen şartlara uygun bir şekilde uygulanırsa, kısa dönemde kısa dönemde ekonomik büyümenin yavaşlayabileceği fakat bunun negatif etkilerinin uzun dönemde ortadan kalkacağı ifade edilmektedir.

Demery ve Squire (1996), altı Afrika ülkesini ele alarak bu ülkelerde uygulanan yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışmada, Afrika'da makroekonomik dengesizliklerin birçok ekonomiyi karakterize etmeye devam ettiği, hükümetlerin piyasaya müdahale etmeye devam ettiği, uygulanan çelişkili politikalar yüzünden özel sektörün yatırım yapma konusunda cesaretinin kırıldığı ve söz konusu politikaların Afrika toplumunun en yoksul kesimine yardım olarak da ortaya çıkmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca ekonominin iyileşme dönemlerinde elde edilen kazanımlardan yoksulların eşit bir şekilde yararlanmasının garanti edilmediği vurgulanmaktadır. Çalışmada iki önemli konunun altı çizilmektedir. Bunlardan birincisi, uyum programları emek-yoğun faaliyetleri destekleyerek Afrika ekonomilerini büyüme yoluna itmeli. İkinci olarak da, Afrika hükümetleri eğitim, sağlık gibi alanlarda geniş halk kitlelerinin bu hizmetlerden yararlanmasını sağlamayı ve beşeri sermayeyi arttırmayı garantiye almak için kararlı adımlar atmalıdır.

Yapısal Uyum Politikaları ve Bazı Sahra Altı Afrika Ülke Deneyimleri

Dünya Bankası ve IMF kredilerinden yararlanabilmek için yapısal uyum programları uygulayan bazı Sahra Altı Afrika ülkeleri aşağıda incelenmiştir.

Somali

1980'lerin başında ülkede meydana gelen ekonomik krizi önlemek için, IMF ile anlaşma yapılmış, ülkede yapısal uyum programları uygulanmaya başlanmıştır. Yapısal uyum programları, Somali ekonomisinin tarım ithalatına bağımlılığını arttırmıştır. Ulusal pazarda ucuz fiyattan bol miktarda satılan ithal buğday ve pirinç, yerli üretimin yerini almaya başlamıştır. Haziran 1981'de devalüasyon yapılmış ve bunu periyodik olarak diğer devalüasyonlar izlemiştir. Bu devalüasyonlar nedeni ile akaryakıt, gübre gibi tarımsal girdi fiyatları sürekli artmış ve tarımsal altyapı çökmüştür. Sağlık ve eğitim ile ilgili çeşitli reformlar yapılmış, fakat sağlık harcamaları incelendiğinde 1975 yılına göre, 1989'da sağlık harcamalarında %78 civarında bir azalma olmuştur. Eğitim harcamalarında da benzer bir durum görülmektedir. DB

verilerine göre, 1982'de her ilkokul öğrencisi için yıllık 82 dolar eğitim harcaması yapılırken, 1989'da bu rakam 4 dolara düşmüştür. 1981-1989 yılları arasında okul çağındaki nüfus artmasına rağmen, okula devam eden öğrenci sayısı %41 azalmıştır. Ayrıca öğretmenlerin maaşları çok düşük seviyelere gerilemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Dünya Bankası ve IMF programları Somali ekonomisini tehlikeli bir çember içine almış, uygulanan bu programlar ile halk daha yoksul hale gelmiştir (Chossudovsky, 1997).

Tanzanya

Tanzanya'da yapısal uyum programları, 1986'da IMF ile yapılan anlaşma ile uygulanmaya başlanmış, bunu 1991 ve 1996'da yapılan anlaşmalar takip etmiştir. Ülkede tarım çok önemli bir sektördür. İstihdamın %80'i, GSYİH'nın %60'ı ve dış ticaret kazançlarının %75'i bu sektör tarafından sağlanmaktadır. Tanzanya'da uygulanan yapısal uyum programlarının temel unsurları devalüasyon, sübvansiyonların kaldırılması ve ticarete liberasyona gidilmesidir. Bu önlemler, ihrac ürünleri ve gıda ürünlerinin girdi fiyatlarını artırmıştır. Tarımsal ürünlerin fiyatları ise ucuzlamıştır. IMF programları çerçevesinde ülkede gıda güvenliği önemli ölçüde azalmıştır. Bazı çevreler bunu kuraklığa bağlasalar da genel kanı, gübre desteklerinin kaldırılması şeklindedir. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması ile gıda güvenliği problemi daha ciddi bir boyut kazanmaktadır. Uygulanan bu programlar, Tanzanya'da ekonomik sorunlara ve yoksulluğa çözüm getirememiştir (Hammond, 2009).

Malawi

Malawi hükümeti IMF ile yapılan anlaşma gereği, 1990'ların başından itibaren gübre, tohum ve tarımsal krediler gibi tarımsal alanda çeşitli kısıtlamalara gitmiştir. Ayrıca Dünya Bankası ve IMF, 2002 yılı sonuna kadar özelleştirme hedefinin gerçekleşmesini istemiştir. Tarımsal desteklerin kaldırılması ile girdilere daha fazla ödeme yapmak zorunda kalan çiftçilerin reel geliri %25 civarında azalmıştır. IMF, ekonomik liberalizasyon, tarımsal desteklerin kaldırılması, temel gıda maddeleri üretiminin özelleştirilmesi gibi konularda ısrar ederek, ülkede yoksulluğun artmasına neden olmuştur (Zacharie, 2009).

Zambia

Zambia'da 1970'lerin ortasında başlayan ekonomik krizin etkilerini azaltmak amacıyla hükümet tarafından uygulanan ekonomik politikalar başarısız olmuştur. Bu nedenle hükümet, 1983'te ekonomik reformlara yardımcı olması için IMF'ye müracaat etmiştir. IMF'nin direktifleri ile temel gıda üretimi için verilen sübvansiyonların kaldırılmasını da içeren ağır önlemler 1986 yılına kadar yerine getirilmiştir. Bu önlemler halk ayaklanmalarına neden olmuş ve hükümet 1987 yılında IMF ile yürüttüğü anlaşmayı iptal etmek zorunda kalmıştır. Bu durum uluslararası

finans çevrelerinde olumsuzluk meydana getirmiş ve bu kurumlar Zambia'ya verdikleri desteği kesmişlerdir. Neticede ülkedeki ekonomik durum daha da kötüleşmiş, iki yıl sonra Zambia tekrar IMF programı uygulamak zorunda kalmıştır. Uygulanan bu programlar, halkın refah seviyesinde olumlu gelişmeler meydana getirememiştir. Halkın büyük bir kısmı yine yoksuldur ve Dünya Bankası ve IMF programları karşısında halkın katlanmak zorunda kaldığı özverinin ne kadar süreceği belli değildir. Afrika Ticaret Birliği Organizasyonu genel sekreteri, üstesinden gelinmeyecek kadar ağır şartlar ileri sürerek Afrika ülkelerine kredi veren Dünya Bankası ve IMF'yi, bu ülkelere şantaj yapmakla eleştirmektedir (Jere-Mwiindilila, 2009).

Zimbabwe

Zimbabwe 1991 yılında IMF ile anlaşma imzalamış ve kararlı bir şekilde yapısal uyum programı uygulamaya başlamıştır. Bu programların gereği olarak reel sektör için koruyucu önlemlerin kaldırılması, ticarete liberasyona gidilmesi ve kamu harcamalarının azaltılması gibi önlemler IMF tarafından şart koşulmuştur. Yapısal uyum programları uygulandığı dönem boyunca başlıca ekonomik performans göstergeleri aşağıdaki gibidir:

- 1990-1996 döneminde imalat sanayinde üretim %14 azalmıştır.
- 1990-1996 döneminde kişi başına reel GSYİH % 5.8 azalmıştır.
- Nominal ve reel faiz oranları yükselmiştir.
- Reel faiz oranlarının yükselmesi özel yurt içi yatırımların düşmesine neden olmuş, toplam özel yatırımlar bu dönemde %9 civarında azalmıştır.
- 1990-1991 döneminde kişi başına özel tüketim harcamaları yaklaşık %37 azalmıştır.
- İşsizlik artmış, reel ücretler %26 oranında düşmüştür.

Sonuç olarak ülkede yapısal uyum programlarından zarar gören gruplar giderek artmaya başlamıştır (Naiman ve Watkins, 1999).

Uganda

Uganda hükümeti IMF ile 1987'de anlaşma imzalamış, bunu 1989-1992 ve 1992-1997'deki anlaşmalar izlemiştir. IMF tarafından ileri sürülen şartlardan biri ticarete liberasyona gidilmesidir. Bu önlemin, yapısal uyum programları dönemi boyunca kırsal kesimin gelirleri üzerinde pek bir etkisi olmamış, kırsal kesimde kişi başına gelir 1988-1995 döneminde sadece %4 artmıştır. IMF'nin uygulanmasını şart koştuğu diğer bir önlem de özelleştirme süreci çok hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiş, işçiler bu süreçten zarar görmüşlerdir. İşsizlik hızlı bir

Şekilde artmış, 350.000 kadar iŐŐi iŐŐsiz kalmıŐ, sonuÇta halk daha yoksul bir hale gelmiştir (Naiman ve Watkins, 1999).

Benin, Sudan, Zaire, Liberya, Raunda gibi diŐer Sahra Altı Afrika Őlkeleri de yıllarca yapısal uyum programları uygulamışlardır. Fakat bu uygulamalar ekonomik problemlerin Őözümünde ve yoksulluŐun azalmasında Őlke ekonomilerine kayda deŐer katkılar saŐlayamamıŐtır (Danaher, 2005: 50-52).

Sahra Altı Afrika Őlkeleri ile İlgili Büyüme ve Yoksulluk Göstergeleri

Yapısal uyum programı uygulayan bazı Sahra Altı Afrika Őlkelerinde kişi başına GSYİH ve aÇlık sınırının altında olan insanların toplam nüfusa oranı aŐaŐıda verilmiştir.

Tablo 2: Bazı Sahra Altı Afrika Őlkelerinde Reel Kişi Başına GSYİH'daki Büyüme Oranları (%)

Őlkeler	Yıllar							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010*
Benin	2,0	0,1	0,0	0,8	1,4	1,7	0,6	-0,2
Liberya	-32,2	0,8	2,4	3,7	4,4	1,9	0,0	1,9
Malawi	3,4	3,2	1,2	4,6	6,5	7,5	3,8	2,5
Tanzanya	4,8	5,5	5,1	4,8	5,0	5,3	2,9	3,6
Uganda	2,9	3,2	2,7	6,9	4,6	5,3	3,3	2,3
Zambia	2,7	2,9	2,8	3,8	9,5	3,8	2,6	3,1
Zimbabwe	-11,3	-3,4	-4	-6,3	-6,9	-14,1	3,7	6,0
Sahra Altı Afrika	2,9	5,0	4,1	4,2	4,8	3,1	-0,9	1,9

* Tahmin / Kaynak: *International Monetary Fund (2009), Regional Economic Outlook: Sub-Saharan Africa, (World economic and financial surveys, 0258-7440) s. 64.*

Tablo 2 incelendiŐinde yıllar itibarıyla kişi başına GSYİH'daki büyüme oranlarının son derece yetersiz olduğu görölmektedir. Genel olarak Sahra Altı Afrika Őlkeleri dikkate alındıŐında, söz konusu dönemdeki ortalama yıllık büyüme sadece %3,1'dir. Bu ekonomik büyümeden, gelir daŐılımındaki adaletsizlik nedeniyle toplumun yoksul kesiminin ne kadar yararlanabildiği de tartışma konusudur. Yoksulluk problemi yaşayan Őlkeler, gelişmekte olan Őlkelere ve gelişmiş Őlkelere göre daha hızlı ve sürekli bir Şekilde büyüyerek, bu Őlkelerle aralarındaki farkı yavaş yavaş kapatmaya ŐalıŐmaları gerekmektedir. Fakat realite böyle olmadıŐı için, yoksullarla zenginler arasındaki bu fark bir türlü kapatılamamaktadır.

Tablo 3: *Bazı Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Yetersiz Beslenenlerin Toplam Nüfusa Oranı (%)*

Ülkeler	2003-2005
Benin	19
Liberya	40
Malawi	29
Raunda	40
Sudan	21
Tanzanya	35
Uganda	15
Zambia	45
Zimbabve	40

Kaynak: FAO (2009), <http://www.fao.org/economic/ess/publications-studies/statistical-yearbook/fao-statistical-yearbook-2009/g-human-welfare/en/>, (Erişim Tarihi: 07.04.2010).

2003-2005 dönemi itibarıyla açlık sınırının altında yaşayan insanların toplam nüfusa oranı Sahra Altı Afrika ülkelerinden Benin'de %19, Liberya'da %40, Malawi'de %29, Raunda'da %40, Sudan'da %21, Tanzanya'da %35, Uganda'da %15, Zambia'da %45, Zimbabve'de %40'dır. ABD, Almanya, Japonya, Fransa, İtalya, Hollanda, Arjantin, Arnavutluk, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Libya Meksika, Türkiye, Kuveyt vb. gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde bu oranın %5'in altında olduğu görülmektedir. Dünya ortalaması ise %13'tür (Fao, 2009). Bu veriler de, Sahra Altı Afrika ülkelerinin yoksulluk konusunda karşı karşıya kaldıkları durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Dünya Bankası verilerine göre 2005 yılı itibarıyla en yoksul ülkeler Sahra Altı Afrika ülkeleridir. Günlük 1.25 doların altında gelir ile yaşamını sürdüren insanların toplam nüfusa oranı, Sahra Altı Afrika ülkelerinde %50.9'dur. Günlük geliri 2 doların altında olanların toplam nüfus içindeki payı dikkate alındığında, Sahra Altı Afrika %72.9 ile yine dünyanın en yoksul bölgesi olarak dikkati çekmektedir.

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele tüm dünyanın ortak sorunu olarak karşımıza çıkmakta ve uluslararası düzeyde bu mücadeleyi genel anlamda Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslar arası kurumlar yürütmektedir. Dünya Bankası ve IMF imkanlardan yararlanmak isteyen yoksul ülkeler, bu kurumların uzmanlarıyla birlikte hazırlayacakları programları adı geçen kurumlara kabul ettirmek

zorundadırlar. Daha sonra da kendilerinden istenen şartları yerine getirmek kaydıyla, söz konusu imkanlardan yararlanarak içine düştükleri yoksulluktan kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Dünya Bankası ve IMF'nin yoksullukla mücadele amacıyla birlikte yürüttükleri politikalar, çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Bazı çevreler, uygulanan politikadaki yanlışlıkları, eksiklikleri ve ihmalleri eleştirirken, bazı çevreler de; zenginliğin az gelişmiş ülkelerin yoksulluğu pahasına elde edildiğini ileri sürmektedir.

Somali, Tanzanya, Malawi, Zambia, Zimbabwe, Uganda, Benin, Sudan, Zaire, Liberya, Raunda gibi Sahra Altı Afrika ülkelerinde liberalleşme, kamu harcamalarının kısıtlanması, sübvansiyonların kaldırılması, devalüasyon, özelleştirme gibi şartları içeren yapısal uyum programları yıllarca uygulanmıştır. Fakat bu programların uygulanması sonucunda, söz konusu ülkelerde işsizlik oranlarının yükseldiği, gelirden, yaşam standardında ve yoksullukla mücadelede beklenen iyileşmelerin gerçekleşmediği görülmektedir.

Bu bağlamda aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Yapısal uyum programları çerçevesinde üye ülkelere önerilen tedbirlerin paket bir program olarak sunulduğu, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, vb. farklılıklarının dikkate alınmadığı bilinen bir gerçektir. Bu farklılıklar da dikkate alınarak önerilecek ve uygulanacak politika tedbirleri, yoksullukla mücadelede hedefe ulaşmada daha etkili sonuçların alınmasına katkı sağlayabilecektir.
- Dünya Bankası ve IMF'nin başta ABD olmak üzere az sayıdaki gelişmiş ülkenin kontrolünde olduğu, dolayısıyla Dünya Bankası ve IMF politikalarının doğal olarak batılı sanayileşmiş ülkelerin tercihleri yönünde şekillendiği konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Daha etkin çalışmanın sağlanabilmesi için, bu kurumların söz konusu ülkelerin kontrolünden çıkarılması, bağımsız hareket edebilen bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.
- Verilen krediler, ekonomik büyüme, istihdam vb. ile desteklenmediği için borçlar artarak devam etmektedir. Kredilerden beklenen yararın sağlanabilmesi ve yoksulluğun azaltılabilmesi için, bunların ekonomik büyüme, istihdam gibi alanlarda kullanılabilir hale getirilmesi gerekmektedir.
- Kredilerin isteyen her ülkeye değil hak edene verilmesi, ayrıca bunların sıkı bir şekilde denetlenmesi, kredinin hangi amaçla alındıysa bu amaç doğrultusunda kullanımının sağlanması son derece önemlidir.
- Yoksulluk ve yoksullukla mücadelede yapılan yardımlar ve verilen kredilerle ciddi başarılar elde edilememektedir. Yoksulluk tüm dünyanın ortak sorunu olduğuna göre, bu konuda küresel işbirliği gerekmektedir.

Kaynakça

Allegret, J.-P. ve Dulbecco, P., (2007), The institutional failures of International Monetary Fund conditionality, *Review of International Organization*, (2): 309-327.

Alpago, H., (2002), *IMF Türkiye İlişkileri*, İstanbul, Ötügen Yayınları.

Aydın, Z., (2001), Tarım Üreticisi Yapısal Uyum Politikaları Kısılacı Altında, *Ekonom Dergisi*, (18): 6-12, Temmuz.

Bhaumik, S. K. (2005), Does the World Bank have any impact on human development of the poorest countries? Some preliminary evidence from Africa, *Economic Systems* (29): 422-432.

Chirwa, E. W., (2000), Structural Adjustment Programmes and Technical Efficiency in the Malawian Manufacturing Sector, *African Development Bank*, Published by Blackwell Publishers, 108 Cowley Road, Oxford.

Chossudovsky, M., (1997), The Real Casues of Somalia's Famine. *Australian Marxist Review*, 38, November. <http://www.cpa.org.au/amrarch/38somal.html>, (Erişim Tarihi: 19.03.2009).

Chossudovsky, M., (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*, (Çev.: Neşenur Domaniç), İstanbul, Çiviyazıları Yayınevi.

Çiftyavuz, S., (2009), Gönülden de Gözden de Uzak Tutulan Afrika, http://www.mesop.net/soft/zeitung_print.php?id=409, (Erişim Tarihi: 18.03.2009).

Danaher, K., (2005), *IMF ve Dünya Bankası'na Karşı 10 Neden*, (Çev.: Bülent Doğan), İstanbul, Metis Yayınları.

Demery, L. ve Squire, L., (1996), Macroeconomic Adjustment and Poverty in Africa: An Emerging Picture, *The World Bank Research Observer*, 11(1): 39-59.

Demir, G., (1999), *Asya Krizi ve IMF*, İstanbul, Der Yayınları.

Demiral, N., Evin, H. ve Demiral, B., (2007), Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk, *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, 19-21 Ekim, Çanakkale.

Dura, C., (2006), Küreselleşme ve Ulus Devlet, *İktisat Politikaları Kurultayı Bildiriler Kitabı, Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye*, İnönü Üniversitesi Basımevi, Malatya.

Easterly, W., (2005), What did structural adjustment adjust? The association of policies and growth with repeated IMF and World Bank adjustment loans, *Journal of Development Economics* 76: 1- 22.

Hasan MEMİŞ, Mehmet KARA, Lütfü TAYFUR

Eğilmez M. ve Kumcu, E., (2003), *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul, Om Yayınevi.

Elbadawi, I. A., (1992), World Bank Adjustment Lending and Economic Performance in Sub-Saharan Africa in the 1980s, *Policy Research Working Papers, Country Economics Department, The World Bank*, October.

Food and Agriculture Organization-FAO, (2002), *World Agriculture: Towards 2015/2030*, <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/004/y3557e/y3557e01.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.01.2003).

Food and Agriculture Organization-FAO, (2009), <http://www.fao.org/economic/ess/>

[publications-studies/statistical-yearbook/fao-statistical-yearbook-2009/g-human-welfare/en/](http://www.fao.org/economic/ess/publications-studies/statistical-yearbook/fao-statistical-yearbook-2009/g-human-welfare/en/), (Erişim Tarihi: 07.04.2010).

Güler, B. A., (2005), *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarlama Politikaları 1980-1995*, İmge Kitabevi.

Hammond, R., (2009), The Impact of IMF Structural Adjustment Policies on Tanzanian Agriculture, <http://www.doublestandards.org/hammond1.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2009).

International Monetary Fund, (2009), Regional Economic Outlook: Sub-Saharan Africa, (World economic and financial surveys, 0258-7440).

Iyoha, M. A., (1999), *External Debt and Economic Growth in Sub-Saharan African Countries: An Econometric Study*, AERC Research Paper 90, African Economic Research Consortium, Nairobi, March.

Jere-Mwiindilila, P., (2009), The effects of structural adjustment on women in Zambia, <http://www.warc.ch/pc/rw942/02.html>, (Erişim Tarihi: 19.03.2009).

Kar, M. ve Taban, S., (2005), Dünya Bankası: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye ile İlişkileri, (Ed: Osman Küçükahmetoğlu, Hazma Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu), *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, Bursa, Ekin Kitabevi.

Lewis, J. P. ve Kallab, V. (Ed.), (1986), *Development Strategies Reconsidered*, Transaction Books, New Brunswick-Washington, US Overseas Development Council.

Mekay, E., (2003), IMF, World Bank Join Forces with WTO, <http://www.globalpolicy.org/ngos/int/wto/2003/0512join.htm>, (Erişim Tarihi: 22.06.2004).

Minibaş, T., (2001), Tarımın Yapısı ve Yeni Düzenlemelerin Etkileri, *İktisat Dergisi*, (412): 3-21.

Mosley, P., (1996), The Failure of Aid and Adjustment Policies in Sub-Saharan Africa: Counter-examples and Policy Proposals, *Journal Of African Economies*, 5 (3): 406-43.

Muuka, G. N., (1997), Wrong-footing MNCs and Manufacturing: Zambia' s 1994 Local 1992- Structural Adjustment Program, *International Business Review* 6 (6): 667-687.

Naiman, R. ve Watkins, N., (1999), A Survey of the Impacts of IMF Structural Adjustment in Africa: Growth, Social Spending, and Debt Relief, April, <http://www.cepr.net/index.php/a-survey-of-the-impacts-of-imf-structural-adjustment-in-africa/>, (Erişim Tarihi: 19.03.2009).

Noorbakhsh, F. ve Paloni, A., (1998), The State of Industry in Sub-Saharan African Countries Undertaking Structural Adjustment Programmes, *Centre for Development Studies Department of Economics, University of Glasgow*.

Noorbakhsh, F. ve Paloni, A., (2001), Macroeconomic Adjustment and Growth in Sub-Saharan Africa: The Importance of Complying with Conditionality, *Economic Development and Cultural Change*, 49 (3): 479-509.

Oyan, O., (2001), IMF-DB Yaklaşımı Tarımı Bitirir, *Ekonomik Forum Dergisi*, (5): 32-35.

Öniş, Z. ve Şenses, F., (2007), Global Dynamics, Domestic Coalitions and a Reactive State: Major Policy Shifts in Post-War Turkish Economic Development, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34 (2).

Savaş, V., (1986), *Kalkınma Ekonomisi*, İstanbul, Beta Yayınları.

Saunders, P., (2004), *Towards a Credible Poverty Framework: From Income Poverty to Deprivation*, SPRC Discussion Paper Series, No 131, Social Policy Research Centre, University of New South Wales, January.

Seyidoğlu, H., (1998), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul, Güzem Yayınları.

Shirai, S.,(2003), *The Impact of IMF Economic Policies on Poverty Reduction in Low-Income Countries*, Japan Bank for International Cooperation (JBIC), Discussion Paper No.4, August, http://www.jbic.go.jp/en/research/report/discussion-paper/pdf/dp04_e.pdf, (Erişim Tarihi: 26.04.2010).

Soyak, A., (2004), Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, (125), Kasım.

Stiglitz, J. E., (2002), *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev.: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), İstanbul, Plan B Yayınları.

Hasan MEMİŞ, Mehmet KARA, Lütfü TAYFUR

Stone, R. W., (2004), The Political Economy of IMF Lending in Africa, *American Political Science Review* 98 (4).

Şahinöz, A., (2000), Tarım Reformu, Made in IMF, *İktisat, İŐletme ve Finans Dergisi*, (172): 37-52.

The World Bank, (2008), *World Development Indicators, Poverty Data A Supplement to World Development Indicators*.

Townsend, I. ve Steven, K., (2004), *Poverty: Measures and Targets*, Research Paper 04/23, Library House of Commons, March, London.

Turunçgiller YetiŐtiricileri Derneği-TUYED, (2000), *Tarım Politikaları Hakkında Görüşler*, Temmuz.

Uzun, A. M., (2003), Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 155-173.

Yılmaz, A. S. ve Çetin, B. N., (2007), Structural Conform Policies and Unemployment, *New World Sciences Academy*, 3(1), www.newwsa.com, (Erişim Tarihi: 15.11.2008).

Zacharie, A., (2009), Famine In Malawi Exposes IMF Negligence, http://www.cadtm.org/article.php3?id_article=482, (Erişim Tarihi: 18.03.2009).